

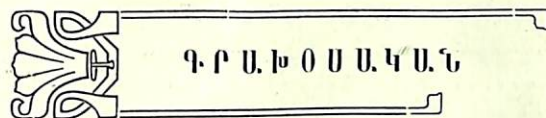
Նաչիրվանէն Տեառնընդառաջի օրը. նորէն ձայնաւոր պատարաւ մատուցուեցաւ ու Փիւքրօփոս ներկայ գտնուող հոծ բազմութեան պաշտական օրհնութիւն տուաւ. երկարօրէն խօսեցաւ նաեւ ցոյց տալով թէ ո՞րքան բան կարելի էր յուսալ Քրիստոսնեայ պետերու եւ Շահի անկեղծ միութեանէն: Կը կարգանք թէ կարելի չէ նկարագրել զբնիվ բաժանման յուզմունքը: Ապետիք Փիւքրօփոսին ընկերացաւ եօթը դերմանական մղոն, այսինքն է մինչեւ Երասխ գետը. (հետաքրքրական է թէ Ապետիք իր գրութիւններուն մէջ միշտ Միջին-Եւրոպայի կամ Հունդարական չափեր կը գործածէ): Բաժանման վերջին պահուն դարձեալ խոստացան իրարու՝ միշտ տեղեակ բռնել զիրար անցուղարձերու մասին. նամակադրութիւնը դիւրացնելու հօգը ինքը Ապետիք ստանձնած էր:

Մինչ Փիւքրօփոսի կարաւանը Պարսկաստանի դժուարին ճամբաները կտրելու հետ էր, Նաչիրվանի մէջ Ապետիքի գործերը կնճռոտեցան. նահանգապետներու փոփոխութեան հետեւանքով քրիստոնեայ բրնակչութիւնը տուրքերու չուրջ եօթը տարուան յետամնացութիւն մը ունէր, այս ամբողջը չուրջ 1500 պարսկական դրաման կ'ընէր, մեծղի դրամար մը նոյն ժամանակի համար, իսկ արքունի դանձապետը խիստ կերպով կը պահանջէր այդ դրամարը: «Եւթոպացի» սեւամորթ ներքինի Քաֆուր Ազան՝ ամէն միջոց գործածեց այդ դրամարը հաւաքել կարենալու համար: Բաց ասկից՝ Նաչիրվանի Կառավարիչն ալ յարմար համարեցաւ առիթը ինչ ինչ իրաւունքներ պահանջել ինքնիր հաշուին համար: Գանձապետը, որ ժամանակակիցներու համաձայն բարի ու հեղ մարդ մըն էր, 1675ի ամսոր իր մարդը զրկեց Ապետիքին, որ նոյն ժամանակ խոնար կը գտնուէր. սա չէր ճանչնար զրկուած անձը, որ միաժամանակ զինուորական ըսպայ մըն էր: Գանձապետին անմիջական պահանջը 400 դրաման էր. Ապետիք հաղիւ

յիսուն օրուան ժամանակ կրցաւ ընդունիլ: Առաջին գործը եղաւ երկու նամակներ հասցնել Փիւքրօփոսին: Այս նամակներուն մէջ կը խնդրէր Փիւքրօփոսէն փութով ունկընդրութիւն մը ստանալ Շահէն, կամ գոնէ այս նամակները ջանալ Շահին ձեռքը հասցնել, խնդրելով այս անիրաւ տուրքերու մեղմացումը: Աշխոյժ նամակատարներու շնորհիւ քիչ ատենէն հասաւ Փիւքրօփոսի պատասխանը, թէ ինքը տակաւին չէր կրցած անձամբ տեսնել Շահը ու հետը խօսիլ այս մասին, սակայն նամակը յանձնած էր նախարարներէն մէկուն: Այս նամակին խնդիրը՝ սկիզբը քիչ մը դուարձալի երեւոյթ առաւ. նախարարը նամակը ձեռքն առնելով աջ ու ձախ դարձուց, ապա ժպտելով ըսաւ, թէ այս լեզուն ո՛չ ինքը եւ ոչ ալ իր Տէրը կը հասկնան. բարեխտաբար գտնուեցաւ մարդ մը որ կրցաւ խտալերէնը պարսկերէնի դարձնել ու այսպէս կարելի եղաւ Շահին ներկայացնել նամակը: Նախարարը խոստացաւ չուտով յանձնել զայն ու յարմարցնել որ Փիւքրօփոս անձամբ կարենայ խօսիլ այս մասին Շահին հետ: Նախարարը պահեց իր խօսքը ու չուտով յաջողեցաւ գործը. Շահը խոստացաւ կատարել Փիւքրօփոսին խնդիրը: Հրաման զրկեց Քաֆուր Ազալին թէ եւրոպացի նուիրակին փափաքին վրայ եւ ի յարգանս Պապին եւ Կայսեր՝ կը հրաժարի կաթողիկէներու այն դրամարէն զոր իրը տուրք պէտք էին հատուցանել իրեն. ուստի Քաֆուր Ազալն էլ քայլ չառնէ այս դրամը հաւաքելու: Շահին այս կարգադրութիւնը անմիջապէս գրի առնուեցաւ ու օրինակ մ'ալ Փիւքրօփոսին տրուեցաւ անկէ: Երբ սահմանուած յիսուն օրերը լրացան՝ տուրք հաւաքողը ներկայացաւ Ապետիքին, որ ցոյց տուաւ անոր Փիւքրօփոսէն հասած Շահին պատճէնը, որուն վրայ ան ոչ թէ միայն ետ կեցաւ գումարը պահանջելէն՝ այլ նաեւ վերադարձուց առաջուց գանձած գումարն ալ:

(Շարունակելի)

Թրգմ. Հ. Ա. Ֆ.

Փրոֆ. Լ. ԿԻՐԵՂԵԱՆ. «ԿԱՐՍ ԵՒ ԱՐՏԱՆԱՆ. ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՀԱՍՏԻՔ ԵՒ ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ ԻՐԱՌՈՒՆՔ». ապ. Վինեաիկ. Ս. Ղազար. 1949. էջ 168.

Երիտասարդական կորովով եւ ջերմ հայրենասիրութեամբ ասպարէզ կ'իջնէ Ազոլարնակ՝ ձերունագարդ եւ բազմահմուտ փրօֆ. Լեւոն Կիրեղեան՝ պաշտպանելու համար պատմական խնդիր մը՝ որ աւելի քան երեք այժմէական է, թէ եւ հիմնուած հին պատմական հաւաստիքներու վրայ:

Տիրոջ արդէն շատ բան կ'ըսէ. Կարս եւ Արտաշան «հայրենաւանդ իրաւունք» մ'է հայ ժողովուրդին, եւ եթէ երբեք խորհրդ. Միութիւնը զայն Թուրքիոյ ձեռքէն պիտի առնէ օր մը, այդ՝ մի միայն կրնայ եւ պէտք է պատկանի հայուն: Ինչո՞ւ, որովհետեւ «պատմական հաւաստիքները» կ'ապացուցանեն թէ այդ հողամասին ճշմարիտ ժառանգորդները միայն հայերն են:

Իր գործին շարժառիթ տուած է պատմական այն անճշտութիւնը՝ որ Փրաւտայի պահանջադրին մէջ Կարս եւ Արտաշան կը նկատուէր «Մշակոյթի օրրանը» վրացի ժողովուրդին: Այդպիսի անճիշտ բացատրութիւն մը նախ կ'արթնցնէ զարմացում մը փրօֆ. Լեւոն Կիրեղեանի մէջ, յետոյ պարտականութեան մը զապափարը՝ ցոյց տալու իրաւանքները պատմական ապացոյցներով: Կը դիմէ հետեւաբար ամենահին աղբիւրներու՝ Հերոդոտոսին, Ստրաբոնի, Արրիանոսի՝ տեսնելու համար թէ Վիրք անունով ժողովուրդ մը բնակած է երբեք այդ Կարսի եւ Արտաշանի հողամասերուն վրայ: Անկարելի կ'ըլլայ իրեն գրտնել «Աքեմենեան, Մակեդոնեան, Սելեւկեան պատմութիւններուն մէջ, ինչպէս նաեւ անոնցմէ հնագոյն՝ Ուրարտական, Ասորա-բարեկական եւ մինչեւ Հիթիթեան արձանագրութեան» մէջ հետք մը Վիրք ազգանունին գոյութեան:

Պատմականօրէն համոզիչ ենթադրութեամբ մը հուսկ կը յաջողի հիմնաւորել վրացիներու ծագման հարցը: Քրիստոսէ 250 տարի առաջ, երբ Պարթեւներու եր-

կորդ թագաւորը՝ Արշակ Բ. կը գրաւէ Հիւրկանիան միացնելով զայն Պարթիան, տեղացի բնիկը՝ որ Կասպից ծովուն եզերքը կը բնակէր, կը փախչի ու կը տեղաւորուի Հերոդոտոսէն «Ալարա» կոչուած հողամասին վրայ, որ կը գտնուի Կուր գետի գալտալայրին մէջ, հոն փոխադրելով իրենց Քարքա քաղաքին անունըն ու յիշատակը՝ որ պահուած է ցարդ Քարքա յորճորջուած անունին տակ հին դաւառի մը, ուր կը գտնուի Թիֆլիս մայրաքաղաքը: Այդ փախստական ժողովուրդը աբգէն ինքզինքը կը կոչէր Խարքիլի. «Georgia» անուանակոչումը Քրիստոսէ վերջն է որ սկսած է երեւնալ Պլինիոսի եւ Պոմպոնիա Մելայի քով: Վրկանիան Հիւրկանիան է յորդուութեամբ հ եւ վ տառերու, ինչպէս կը տեսնուի Հեստան՝ Վեստան, Հեսպեր՝ Վեսպեր յոյն անուններուն մէջ: Եւ արդէն Կողքիսի յոյն բնակիչներն էին որ առաջին անգամ Հիւրկանիան կ'աղթական այդ ժողովուրդը իրենց լեզուին համապատասխան ձեւով մը կոչեցին Վիրք, զոր յետոյ հայերն ալ պահեցին՝ ինչպէս հետեւողական պատճառաւորութեամբ մ'ալ Հիւրկանայ ծովը՝ Վրկանայ ծով կ'ըլլէին հին ատեն:

Վրացի ժողովուրդին Կասպից ծովու եզերքներէն Կուրի հովտամօրը փոխադրուելուն ուրիշ ապացոյց մ'է նաեւ ըստ փրօֆ. Լ. Կիրեղեանի՝ Կիրքի անուանակոչումը՝ զոր պարսկերէնը կու տան Վրացիներուն: Կիրքի՝ Կուրքի-ն է, այսինքն Կուրեան (Crousien) այն ժողովուրդին անունը՝ որ կը բնակէր Բարաթաքաւսի մէջ, որ է Կասպից ծովուն հարաւակողմը մէջ, որ է Կասպից ծովուն հարաւակողմը գտնուող լեռնագօտին, ուր կը բնակէին Հիւրկան եւ Դապեթ ժողովուրդները, որոնք բոլորն ալ Արշակ Բ. ի հարուածէն՝ փախան Կուրի եւ Երասխի հովիտներուն մէջ ապաստան գտնուել:

Մեր ամփոփոյթը լոկ կմախքն է անշուշտ փրօֆ. Կիրեղեանի պատմական հետազոտութիւններուն, որոնց աւարտին՝ ան այսպէս կ'եզրակացնէ.

«Մենք այլեւս ինքզինքնիս հասած կրնանք համարել մեր առաջադրած նպատակին, այսինքն ցոյց տալ՝ թէ վրացիներուն ծագումն ու անոնց մշակոյթի որոնք պէտք է փնտռել Կարսի եւ Արտաշանի կամ անոնց մօտակայ երկիրներուն

մէջ, այլ աւելի Հիւրկանեան ծովին հաւաքեալներէն կողմնաշարհին մէջ, ուր ատենօք կրուզ, Գապեր եւ Հիւրկան ժողովուրդները ապրեցան»:

Մեծապէս շնորհաւորելի է փրօֆ. Կիւրեղեանը, իր այս օգտակար եւ հետաքրքրական ուսումնասիրութեան համար՝ որ լոկ պատմական հայեացք մ'է առանց քաղաքական խնդիրներու մէջ մտնելու:

— Հ. Մ. Ճ.

Բոլոր անոնք որ կ'ը փափաքին գնել կարս եւ Արտահան-ը՝ դիմելու են Ս. Ղազարու Տպարանի Վարչութեան:

ՎԱՐՍԱՍԵՒ. «ԱՐԻ ԳՐԵՐ». — «ՄԵՐՈՊԵԱՆ ԳՐԵՐ». — «ԻՆՏԵ Ե ՍՏԻՊՈՒՄ ՄԵՆ ԲԱՐԵՓՈԹԵԼՈՒ ՄԵՐՈՊԵԱՆ ԳՐԵՐ». ԹԵՏՐԱՆ. 1948.

Յունուարի մէջ ստացանք Թեհրանէն եւրեք տպագրուած տետրակներ որոնք բացատրութիւններ եւ փորձեր են մեր Մեսրոպեան գրերն արդիականացնելու եւ բարեփոխելու: Հեղինակը՝ զմպրիչ եւ նըկարիչ, Վարդան Ստեփանեան, կը խնդրէր մեզմէ գրախօսականով մը յայտնել մեր կարծիքը:

Որ եւ է գործի մէջ դիւրին է հասարակութենէն ընդունուած սկզբունքներ հաւաքել ու բանաձեւել, սակայն դժուար է համաձայնութիւն գնել խօսքի եւ գործի մէջ, մանաւանդ երբ նորութիւններ ունին հրամայեցին: Այսպէս մեր յարգելի Հեղինակը սկզբունքներ եւ պատմական բացատրութիւններ տուած է առատօրէն, բայց իր բարեփոխած տառաձեւերն հեռու են Մեսրոպեան ճարտարագիտութիւնը եւ գեղեցկութիւնը ունենալէն: Չենք ուզեր մէջբերումներ ընել չերկարելու համար. բայց միայն որ յայտնի նկարիչ Օննիկ Աւետիսեանի փորձերէն վերջ Մեսրոպեան տառերն արդիականացնելու նոր փորձ մը աւելի կատարեալ պէտք էր ըլլալ: Կը ցաւինք ըսելու որ ներկայիս առաջարկուած նոր ձեւերը կարծէք հայերէն չեն, այնքան հեռացած են Մեսրոպեան տառերէն, եւ ոչ ալ չեղապրին կարեւոր սահունութիւնը կու տան ինչ որ անհրաժեշտ է:

Ներկայացուած բարեփոխութեան ՏԸ-ՊԱԳԻՐ ԳԼՈՍՏԻՐՆԵՐՈՒ մէջ աւելորդ

փորձեր են փոխել Զ, Ճ, Յ, Զ, Յ, գրերը որոնք երկու սխալակէն նուազ չեն նեղնար ու նոր ձեւերով որ առաջարկուած են ո'չ տեղ կը շահինք եւ ո'չ ալ գեղեցկութիւն: — Դանի մը փոխուած գրեր, Գ, Դ, Ժ, երկրորդ զծէն դուրս ելած մասնիկը կտրելով, թերեւս հանդուրժելի ըլլան ոմոնց համար: — Կան նաեւ գրեր՝ որոնց փոփոխութիւնը բնաւ հայկականի երեւոյթ չունի, այնքան խորթ է, ինչպէս են Խ, Ծ, Զ, Ն, Պ, Զ, Ի, Փ, Յ, կարծես հնդկական գրեր են: Մենք ալ գիտենք որ Ա, Թ, Խ, Պ, Ռ, Փ, Յ, գրերը մէկ ու կէս լայնք ունին սովորական չափին, բայց ճիշտ է որ «խանդարում են միւս տառաձեւերի տեսքի պատկերացումը»... Թէեւ աւելի տեղ կը գրաւեն սակայն դիւրընթեռնի կը դարձնեն գրութիւնը. որով կարծուածին չափ դիւրին չէ զանոնք բարեփոխել առանց վնասելու ընթերցման դիւրութեան:

Ինչ շատ նման դիտողութիւններ տպագրել բոլորգրի մասին:

ՇԵՂԱԳԻՐ. — Նկատելու շատ կարեւոր կէտ է որ արդի չեղապրիք անհատներու կամաւոր ձեւափոխումներով չէ ձեւացած, այլ ամբողջ գրողներու ինքնաբերական պարզումներով որ դարեւրոս ընթացքին հաստատուած, գտած են իրենց վերջնական ձեւը, որով դժուար է աւելի պարզ եւ որոշ ձեւ մը գտնել որ միանգամայն աւելի ճաշակաւոր ըլլայ:

Հեղինակի սկզբունքը իր ներկայացուցած չեղապրին մէջ այս է. «Տառերի երկու հորիզոնական զծերի մէջ սեղման պարագան արագացնում է գրութիւնը»: Հետեւաբար գիտելի է որ ուղեով կարճեցնել երկար գրերը երկու նեղ զծերու մէջ, ա, ո, գրերու բարձրութեամբ գրել կու տայ ը, ժ, մ, ն, չ, ջ, տ, ր, որով թէ գրութիւնը կը դժուարի իր գրած ըսկզբունքին հակառակ եւ թէ ընթերցանութիւնը: Օրինակ, այդքան մանր գրելը դժուար է եւ ժամանակի կորուստ ը, ժ, մ, ր, Շ, Զ, Տ գրերուն, մանաւանդ վերջի երեքին որոնք կը պահեն տպագրի զըլխապիւր ձեւերը: Իսկ ը, եւ մ կրնայ շատ դիւրաւ չփոխուիլ մանր ն կամ օ գրերուն հետ. ր գրին ալ միշտ անջատ պէտք է գրել, կարելի չէ միացնել զայն յաջորդ շատ գրերու հետ առանց տեղի տալու չը-

փոթութեան. այսպէս ր-ւ պիտի կարդացուի ո. հեղինակն ալ իր բերած օրինակներուն մէջ միշտ անջատ կը գրէ. ձ գրին ալ շատ աւելի դժուարացուցած է տպագրել ձեւը տալով որպէսզի կարճ ըլլայ:

Գրերը կարճեցնել գեղեցկացնել չէ եւ ոչ ալ աւելի սահուն ընել գրութիւնը, քանի մը կաթիլ մելան աւելի կրնանք շահիլ անով, բայց կ'աւելցնենք գրերու նըմանութիւնը եւ չփոթութիւնը՝ վրայ տալով ճաշակն ալ:

Աւելորդ է դիտողութիւն ընել ձեռագիր գլխապրիւններու վրայ որոնց մէջ տառաձեւերու փոփոխութիւն չկայ ընդհանուր տեղեկացումէն զատ. յետոյ համաձայն չեն երթար տպագրի փոփոխութեանց հետ. ասով կ'ունենանք երկու տարբեր ձեւեր շատ գրերու համար:

Սկզբունքով հակառակ չենք որ տեղոյ եւ ժամանակի խնայողութիւն ըլլայ գրութեան մէջ, պայմանով սակայն որ վերայ չտանք դարեւրոս փորձառութեամբ գրերու ստացած սահուն գեղեցկութիւնը փոխանակելով զանոնք նոր ձեւերու հետ:

Յօդուածս կարելի էր շատ երկարել հեղինակին դրած սկզբունքները մէջ բերելով եւ անոնց անհամաձայն ըրած փոփոխութիւնները ցուցադրելով. բայց չուզեցինք երկարել: Եթէ Մեսրոպեան գրերը կ'ուզենք պահել, ինչպէս կ'ըսեն ամէնքն ալ, հեռու կենանք նորագիւտ տառաձեւերէ, որոնք եւս հետզհետէ փոխուելով բոլորովին պիտի հեռացնեն մեզ Ս. Մեսրոպի ընծայած գրերէն. իսկ եթէ տեղ եւ ժամանակ կ'ուզենք շահիլ կարելի է անշաւն թեթեւ փոփոխութիւններով զոհանալ, ինչպէս ըրած է հեղինակը Գ. Դ. Ժ. գրերու համար եւ ինչպէս ուրիշ թերթերու մէջ ալ կը տեսնենք երբեմն խելացի ձեւափոխումներ՝ երկրորդական մասերու, որպէսզի հին մատենագրութիւնը եւ ձեռագիրները անընթեռնի չզոտնան տպագրայ սերունդներուն:

Ներողամիտ թող ըլլայ արդոյ Հեղինակը որ հակառակ մեր փափաքին չկրցանք իր սպասած ընդունելութիւնն ընել առաջարկած գրերուն. անկեղծ չէինք ըլլար եթէ ճարտարութիւնը զոհէինք զինքը զօհացնելու համար:

Հ. ԳԵՈՐԳ ՈՍԿԵԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՐՁԱԳԱՆԳ

Տիկ. ԱՆԱՅԻՍԻ ՅՈՒՆԵԼԵԱՆԸ

Տարւոյս Մարտ 13ին Սորպոնի Ռիշըլիէօ թատրոնին մէջ տեղի ունեցած է Անայիսի (Տիկին Եւփիմէ Աւետիսեան) դերական եւ հանրային գործունէութեան 60-ամեայ յորելեանը:

Հանգչի կաղմակերպիչ յանձնաժողովին նախագահը, Պր. Արշակ Զօպանեան ներկայացնելով յորելեարը յայտարարած է. «Անայիս, մէկն է այն քնքուշ բանաստեղծուհիներէն որ դիտցաւ իր մանակցութիւնը բերել Հայկ. Մշակոյթին: Ինչպէս Սիպիլ եւ ուրիշներ, իր անունն ալ քանդակուած պիտի մնայ մեր գրականութեան երկնակամարին վրայ»:

Կարգացուած եւ արտասանուած են զանազան մաղթողական ուղերձներ եւ ոտանաւորներ, նոյնիսկ յորելեարին ընտիր քերթուածներէն կտորներ: Երաժշտական բաժինն ալ յայտարարին փայլ մը տուած է: Արտաւազդ Արք. ճառէն վերջ, Պ. Ս. Քարեան կարդացած է Տիկին Անայիսի շնորհակալիքը:

Գրագիտուհի յորելեարը արդարեւ 60 տարիներէ ի վեր անշնչհատ արտադրած է քերթուածներ, պատմութեանքներ եւ արձակ բանաստեղծութիւններ, ինքնայատուկ քնքուշ ու ներդաշնակ ոճով: Միեւնոյն ատեն Անայիս, մասնակցած է ամէն տեսակ կրթական եւ բարեսիրական ձեռնարկներու, բերելով իր անխոնջ նպաստը հանրային կեանքին:

Անայիս մեր հին գրական սերունդին կին ներկայացուցիչներէն է, բանաստեղծուհիներու այն շարքէն՝ որ Սիպիլեան դպրոցը կը կազմէ, զգացումներու փափկութեամբ, ինչպէս իր Այգ ու վերջապէս հատորին մէջ կը կարդանք, հրատարակուած 1942ին Փարիզ:

Կը սպասենք հիմա իր «Յուշեր»ու հրատարակութեան, որով Անայիս մեզի պիտի պատկերացնէ պոլսահայ գրագէտ դէմքերը կամ անձնաւորութիւնները՝ դիտուած իրմէ իրենց նկարագրին եւ գործին արժէքին մէջ:

Յարգալիր ողջոյնները ու մաղթանքները «Բազմալեզու»ի խմբագրութեան առ դրագիտուհի՝ Տիկին Անայիս: